

PAWEŁ SOBCZYK
UKSW, Warszawa

AKSJOLOGIA KONSTYTUCJI RP W POSTULATACH EPISKOPATU POLSKI

1. ZAGADNIENIA WPROWADZAJĄCE

Dziesiąta rocznica uchwalenia Konstytucji Rzeczypospolitej z dnia 2 kwietnia 1997 roku stała się okazją do zorganizowania licznych konferencji naukowych, sympozjów i odczytów oraz przyczyniła się do opublikowania artykułów poświęconych jej obowiązywaniu, zmianom w ustawodawstwie zwykłym, do których się przyczyniła, oraz znaczeniu Konstytucji w kontekście przyszłego zatwierdzenia i wejścia w życie Traktatu Konstytucyjnego Unii Europejskiej. Rocznicą Konstytucji RP zbiegła się w czasie z kampanią wyborczą, podczas której wielokrotnie podejmowano kwestię koniecznych zmian w Ustawie zasadniczej, dotyczących nie tylko zagadnień ustrojowych, ale także praw człowieka oraz aksjologii, w tym prawnej ochrony ludzkiego życia od poczęcia do naturalnej śmierci.

W czasie dziesięciu lat obowiązywania Konstytucji niezmiernie rzadko podejmowano refleksję na temat wartości, na których opiera się konstytucyjny ustrój Państwa Polskiego. Czyniono to zazwyczaj niejako *przy okazji*, w opracowaniach poświęconych analizie przepisów konstytucyjnych *in completo* lub w podręcznikach prawa konstytucyjnego. Należy zatem niezwykle pozytywnie odnieść się do opublikowania artykułu Z. Stawrowskiego *Aksjologia i duch Konstytucji III Rzeczypospolitej* w Przeglądzie Sejmowym¹.

W literaturze przedmiotu brak jednak nadal kompleksowego opracowania poświęconego aksjologii Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, mimo iż autorzy tej miary co J. H. H. Weiler wskazują preambułę Konstytucji RP jako wzór dla

¹ Z. Stawrowski, *Aksjologia i duch Konstytucji III Rzeczypospolitej*, „Przegląd Sejmowy” nr 4 (81) / 2007, s. 49-64.

twórców preambuły Konstytucji Unii Europejskiej². Nie ma także opracowania, poświęconego debacie konstytucyjnej na temat aksjologii, poprzedzającej uchwalenie Konstytucji z 2 kwietnia 1997 roku.

Przedmiotem niniejszego opracowania jest prezentacja i analiza postulatów Episkopatu Polski w sprawie aksjologii Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, zgłaszanych w formie oficjalnych stanowisk, listów do wiernych oraz komunikatów z zebrań plenarnych Konferencji Episkopatu Polski i posiedzeń Rady Stałej. W opracowaniu, ze względu na jego ramy i założenia metodologiczne, nie uwzględniono działalności Zespołu Episkopatu ds. Konstytucji, wystąpień Przedstawiciela Episkopatu podczas posiedzeń Komisji Konstytucyjnej Zgromadzenia Narodowego oraz bardzo licznych wypowiedzi hierarchii i wiernych Kościoła Katolickiego.

Episkopat Polski zgłaszał swoje postulaty dotyczące aksjologii oraz wolności religijnej w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1989-1997, kiedy trwały prace nad Ustawą zasadniczą. Prace te można podzielić na dwa zasadnicze etapy. Pierwszy etap prac nad nową Konstytucją trwał od 1989 do 1993 roku. W publicznym dialogu na temat założeń nowej Ustawy zasadniczej uczestniczyły Komisje Konstytucyjne Sejmu i Senatu, partie polityczne, środowiska naukowe oraz osoby prywatne, wypracowując i zgłaszając projekty. Drugi etap prac nad nową Konstytucją (1994-1997) ukazuje zmiany, jakie zostały wprowadzone do jednolitego tekstu Projektu Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej przez Komisję Konstytucyjną Zgromadzenia Narodowego i Zgromadzenie Narodowe w okresie od pierwszego czytania siedmiu projektów złożonych Komisji Konstytucyjnej Zgromadzenia Narodowego, które odbyło się w dniach 21-23 września 1994 r., do dnia 2 kwietnia 1997 r., kiedy została uchwalona Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej.

Na wstępie rozważań dotyczących aksjologii Konstytucji RP w postulatach Episkopatu Polski trzeba zaznaczyć, iż aksjologiczne podstawy konstytucji jako nadrzędnego źródła prawa stanowionego są zazwyczaj formułowane w preambule, czyli w uroczystym wstępie, „w którym ustawodawca przedstawia motywy wydania aktu normatywnego, zamierzone cele, podstawowe wartości itp. Odczytać z niej niejednokrotnie można, jaka była *ratio legis* danego aktu normatywnego”³. Ponadto celem preambuły jest „wskazanie historycznych i politycznych podstaw konstytucji, umieszczenie jej w tle tradycji ustrojowej danego państwa i wydarzeń, które towarzyszyły przyjmowaniu konstytucji”⁴. W ten sposób preambuła czyli wstęp wyraża konstytucyjną tożsamość państwa, stanowiąc jedną z pomocy w odnalezieniu systemu wartości, na których tożsamość państwa się

² J. H. H. Weiler, *Chrześcijańska Europa. Konstytucyjny imperializm czy wielokulturowość?*, tłum. W. Michera, Poznań 2003, s. 42.

³ T. Stawecki, P. Winczorek, *Wstęp do prawoznawstwa*, Warszawa 1999, s. 114.

⁴ L. Garlicki, *Polskie prawo konstytucyjne. Zarys wykładu*, Warszawa 2006, s. 42.

opiera⁵. Pomimo istniejącego niewątpliwie w teorii prawa sporu dotyczącego normatywnego charakteru preambuły, należy stwierdzić, iż postanowienia preambuły są wykorzystywane w procesie wykładni prawa. Inaczej mówiąc, preambuły zawierają wskazówki, których organy stosujące prawo nie mogą ignorować w toku stosowania i interpretacji danego aktu normatywnego⁶. Oddzielną sporną kwestią jest możliwość traktowania preambuły jako bezpośredniego źródła zasad prawnych i zwykłych norm prawnych. Zdaniem L. Morawskiego preambułę można traktować jako bezpośrednie źródło zasad prawnych i zwykłych norm prawnych skoro np. Trybunał Konstytucyjny powołuje się niekiedy na zasady prawne, które w ogóle nie są *explicite* sformułowane w tekście prawnym⁷.

Preambuła Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. wskazuje na doniosłe znaczenie reform rozpoczętych w 1989 r., odwołuje się do tysiącletnich dziejów narodu i państwa, nawiązuje do różnorodnych form walki o odzyskanie niepodległego bytu państwowego, zawiera negatywną ocenę praktyki łamania praw i wolności obywatelskich w czasach Polski Ludowej, a także elementy aksjologiczne, które będą przedmiotem analizy w niniejszym opracowaniu⁸.

Zaznaczyć jednocześnie należy, iż treść preambuły nie wyczerpuje pojęcia *aksjologia konstytucji*. Zasady naczelne ustroju konstytucyjnego, zasady, na których opiera się status jednostki w państwie, oraz poszczególne wolności i prawa człowieka i obywatela zagwarantowane w Konstytucji RP świadczą o wartościach istotnych dla ustrojodawcy. Dlatego też w opracowaniu uwzględnione zostaną powyższe kwestie.

2. STANOWISKO KONFERENCJI EPISKOPATU POLSKI W SPRAWIE ZAŁOŻEŃ AKSJOLOGICZNYCH NOWEJ KONSTYTUCJI [Z DNIA 16 CZERWCA 1990 R.]

Wśród wypowiedzi Konferencji Episkopatu Polski na temat założeń aksjologicznych oraz wolności religijnej w wymiarze indywidualnym i wspólnotowym w przyszłej Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, szczególne miejsce zajmuje „Stanowisko Konferencji Episkopatu Polski w sprawie założeń aksjologicznych nowej Konstytucji” z dnia 16 czerwca 1990 roku, będące odpowiedzią na ankietę konstytucyjną Senatu I kadencji. Stanowisko Episkopatu Polski nie było projektem konstytucji, zawierało natomiast najważniejsze postulaty i uwagi Kościoła Katolickiego dotyczące przyszłej Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. Odnosiły się one do następujących kwestii: „1. Wartości podstawowe Konstytucji, 2. Normatywny charakter Konstytucji, 3. Katalog praw przyrodzonych, 4. Państwo

⁵ Por. tamże, s. 42.

⁶ Por. L. Morawski, *Wstęp do prawoznawstwa*, Toruń 2000, s. 135.

⁷ Por. tamże, s. 135-136.

⁸ Por. M. Kallas, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 1999.

a Kościół katolicki”⁹. Wskazując na wartości podstawowe, autorzy „Stanowiska” odwołali się do przemówienia papieża Jana Pawła II wygłoszonego na posiedzeniu Zgromadzenia Ogólnego Organizacji Narodów Zjednoczonych w 1979 r. Papież stwierdził m.in., iż „posiada właściwą sobie rację bytu cała działalność polityczna wewnątrzpaństwowa czy międzynarodowa, która – w ostatecznej analizie – jest z człowieka, przez człowieka i dla człowieka”¹⁰. W związku z tym – stwierdza Konferencja Episkopatu Polski – „stosunek między jednostką a państwem ma fundamentalne znaczenie dla życia i rozwoju każdej osoby, jak i całej zbiorowości. Wartością pierwotną w tej relacji jest człowiek, a państwo, podobnie jak inne instytucje, ma tworzyć ramy dla spełnienia przez człowieka jego przymiotów, realizacji jego przyrodzonych praw”¹¹.

Zgodnie z treścią prezentowanego „Stanowiska” nie tylko człowiek jest podmiotem praw przyrodzonych, lecz także wspólnoty ludzi, w tym wspólnota obywateli państwa. Trzeba jednak pamiętać, iż podstawą praw wspólnot są prawa konkretnych osób¹².

Zdaniem autorów „Stanowiska”, w tekście przyszłej Konstytucji RP powinny być przywołane wartości najcenniejsze dla narodu polskiego, współtworzące jego historię i los oraz ściśle związane z dziejami ewangelizacji społeczeństwa. Należą do nich „umiłowanie wolności, gotowość do poświęceń w imię jej zachowania i obrony, honor, tolerancja, solidarność społeczna i narodowa”¹³.

Postulat legitymizacji Konstytucji w systemie wartości zakorzenionych w kulturze narodu, a jednocześnie podkreślenie historycznej więzi istniejącej między kulturą a systemem wartości, sprawiło, iż dokument wywołał dyskusję na temat domniemanej próby narzucenia przez Episkopat Polski ustrojodawcy określonego systemu wartości chrześcijańskich kolidującego z wartościami ogólnoludzkimi. Słusznie zauważa J. Krukowski, iż wysunięty przez autorów „Stanowiska” „postulat aksjologii prawa jest elementarnym wymogiem autentycznej demokracji. Każde państwo demokratyczne opiera się na określonej aksjologii. Ważne jest, aby aksjologia ta nie była narzucona przez ideologów, lecz miała swój nieformalny zapis w kulturze narodu. A właśnie kultura narodu polskiego jest zakorzeniona w systemie wartości chrześcijańskich”¹⁴.

Problem interpretacyjny polegał na zredukowaniu wartości chrześcijańskich wyłącznie do wartości religijnych oraz na przeciwstawieniu systemu wartości

⁹ *Stanowisko Konferencji Episkopatu Polski w sprawie założeń aksjologicznych nowej Konstytucji*, Sekretariat Episkopatu Polski w Warszawie, SEP-0210-1, s. 1-6.

¹⁰ Jan Paweł II, *Allocutio [Palatium deinde adriit Nationum Unitarum; in quod ingressus, allocutionem habuit ad earundem Nationum Legatos, 2 X 1979]*, AAS 71 (1979), s. 1147.

¹¹ *Stanowisko Konferencji Episkopatu Polski...*, s. 1.

¹² Por. tamże, s. 2. Por. także F. J. Mazurek, *Godność osoby ludzkiej podstawą praw człowieka*, Lublin 2001, s. 172.

¹³ *Stanowisko Konferencji Episkopatu Polski...*, s. 2.

¹⁴ J. Krukowski, *Kościół i Państwo. Podstawy relacji prawnych*, Lublin 1993, s. 245.

chrześcijańskich prawom człowieka. Oczywistym jest, iż nie można wartości chrześcijańskich utożsamiać li tylko z wartościami religijnymi, podobnie jak nie można przeciwstawić systemu wartości chrześcijańskich systemowi wartości ogólnoludzkich. W przypadku uniwersalnych wartości chrześcijańskich, niezwykle istotną sprawą jest ich hierarchia. „W praktyce konstytucyjnej – pisze J. Krukowski – chodzi o właściwe ujęcie relacji między takimi podstawowymi wartościami, jakimi są: człowiek i państwo. System wartości chrześcijańskich na pierwszym miejscu stawia człowieka jako istotę wyposażoną w godność osoby ludzkiej, będącej źródłem niezbywalnych praw człowieka”¹⁵. A zatem autorzy „Stanowiska” podkreślają w nim „oparcie prawa na aksjologii, mającej swoje źródło w etyce narodu, uszanowanie przyrodzonej godności, jak również określenie właściwej hierarchii wartości w relacji państwo – obywatel”¹⁶.

3. PROJEKT ZAPISU DO KONSTYTUCJI [Z DNIA 6 LIPCA 1990 R.]

„Projekt zapisu do Konstytucji”, wydany przez Sekretariat Episkopatu Polski 6 lipca 1990 r., zawiera propozycje przepisów konstytucyjnych w sprawie ochrony życia, wychowania dzieci oraz wolności sumienia i wyznania¹⁷.

18 kwietnia 1990 r. bp Alojzy Orszulik uczestniczył w posiedzeniu Komisji Konstytucyjnej Senatu. W swoim wystąpieniu Sekretarz Episkopatu postulował usunięcie z Konstytucji zapisów dotyczących rozdziału Państwa i Kościoła¹⁸. Jednocześnie uzgodniono, że „zapis w zasadach naczelnych na temat stosunku państwa i Kościoła powinien uwzględniać sformułowania zawarte w konstytucji soborowej *Gaudium et spes*”¹⁹.

W odróżnieniu od „Stanowiska Konferencji Episkopatu Polski w sprawie założeń aksjologicznych nowej Konstytucji”, przekazanego Komisji Konstytucyjnej Senatu I kadencji, „Projekt” zawierał konkretne propozycje przepisów konstytucyjnych.

W kwestii ochrony życia Sekretariat Episkopatu proponował, aby zapisać w przyszłej Konstytucji Rzeczypospolitej, iż „1. Każda osoba ludzka ma naturalne prawo do życia i podlega ochronie ustawowej od momentu poczęcia. 2. Niko-

¹⁵ Tamże, s. 245-246.

¹⁶ P. A. Leszczyński, *Zagadnienia wyznaniowe w Konstytucji RP*, Wydawnictwo Naukowe Semper, s. 22.

¹⁷ *Projekt zapisu do Konstytucji*, Sekretariat Episkopatu Polski w Warszawie, Zał. Nr 1 do SEP-0210-B11(18), s. 1. „Projekt zapisu do Konstytucji” został przesłany przez Sekretarza Episkopatu Polski bpa Alojzego Orszulika do Przewodniczącej Podkomisji Sejmowej Konstytucyjnej H. Suchockiej „zgodnie z prośbą”.

¹⁸ Por. R. Chruściak, W. Osiatyński, *Tworzenie konstytucji w Polsce w latach 1989-1997*, Warszawa 2001, s. 46.

¹⁹ Tamże, s. 46.

go nie można karać śmiercią”²⁰. Przepisy zaproponowane przez Sekretariat Episkopatu w sprawie wychowania dzieci pozostają w ścisłym związku z kwestiami wyznaniowymi, autorzy „Projektu” proponują bowiem następujące zapisy: „1. Rodzice mają prawo do wychowania dzieci zgodnie ze swoimi przekonaniami. 2. Państwo gwarantuje rodzicom prawo do pobierania przez ich dzieci nauki religii w szkołach stosownie do ich wyznania”²¹. A zatem z uprawnieniem rodziców do wychowania dzieci zgodnie z ich przekonaniami jest korelatywnie związany obowiązek państwa do zagwarantowania rodzicom oraz ich dzieciom prawa do pobierania nauki religii.

Fakt, iż prezentowane postulaty konstytucyjne zostały zgłoszone przez Sekretariat Episkopatu, nie umniejszał zasady poszanowania pluralizmu religijnego. Gwarancje religijnego wychowania dzieci przez rodziców zapewnione przez Państwo zakładają bowiem pobieranie nauki religii w szkołach „stosownie do ich wyznania”, co oznacza, iż to nie Państwo czy szkoła decyduje, jakiego wyznania naukę religii będzie pobierało dziecko, ale rodzice.

4. LIST EPISKOPATU POLSKI W SPRAWIE KONSTYTUCJI. DO WIERNYCH KOŚCIOŁA I WSZYSTKICH LUDZI DOBREJ WOLI [Z DNIA 22 PAŹDZIERNIKA 1994 R.]

Kolejnym głosem polskich biskupów wypowiedzianym w sprawie Konstytucji był „List Episkopatu Polski w sprawie Konstytucji. Do wiernych Kościoła i wszystkich ludzi dobrej woli” wypracowany podczas 272 Konferencji Episkopatu Polski, podpisany 22 października 1994 r. w Niepokalanowie²². Autorzy „Li-

²⁰ *Projekt zapisu do Konstytucji...*, s. 1.

²¹ Tamże, s. 1.

²² Zanim powstał List Episkopatu Polski z 22 października 1994 r., Sekretarz Konferencji Episkopatu Polski bp Tadeusz Pieronek w artykule opublikowanym w Biuletynie KAI pisał m.in.: „Na samym wstępie należy stwierdzić z całym naciskiem, że Kościół katolicki nie opowiada się za Polską jako państwem konfesyjnym, nie chce też, by konstytucja Rzeczypospolitej dawała mu, czy też katolikom, jakiegokolwiek przywileje, stawiając inne wyznania lub ludzi niewierzących w gorszej sytuacji prawnej.” W innym miejscu, komentując art. 82 ust. 2 Konstytucji RP dotyczący oddzielenia Kościoła od Państwa, cytowany autor napisał: „Przed wszystkim Kościoła katolickiego nie trzeba oddzielać od państwa, ponieważ ze swej natury są to wspólnoty różne, a więc od siebie oddzielone. W tym kontekście nie można protestować przeciwko realiom, lecz co najwyżej przeciwko brakowi logiki. Jeśli bowiem Konstytucja deklaruje, że państwo to nie Kościół, to po prostu stwierdza rzecz oczywistą; jeżeli natomiast „oddziela” Kościół od państwa, to sprawia wrażenie, że Kościół był częścią państwa. Traktowanie Kościoła jako części państwa jest zrozumiałe tylko w ujęciu marksistowskim lub innego pochodzenia, uznającego Kościół za związek religijny istniejący dzięki państwu, rządzony jego prawami i podlegający rozwiązaniu na skutek woli państwa. Propozycja dotycząca innego zapisu konstytucyjnego stosunku państwa do Kościoła jest podyktowana nową świadomością Kościoła, wyrażoną w dokumentach Soboru Watykańskiego II, zwłaszcza w konstytucji pastoralnej *Gaudium et spes* o Kościele w świecie współczesnym...”. T. Pieronek, *Katolickie postulaty konstytucyjne*, „Biuletyn KAI” nr 71 z 26 lipca 1994 r., s. 18-19.

stu” podkreślają, że Konstytucja jest aktem normatywnym, który zawiera nie tylko rozwiązania polityczne, ale także zasady dotyczące życia społecznego. Ustawa zasadnicza – zdaniem biskupów – to „niezbędny warunek stworzenia trwałych i demokratycznych struktur państwa”²³. „Określa ona sposoby realizacji dobra wspólnego, za które Kościół czuje się współodpowiedzialny”²⁴.

Współodpowiedzialność Kościoła wyraża się nie w proponowaniu szczegółowych rozwiązań konstytucyjnych lub sugerowaniu rozstrzygnięć ściśle politycznych, ale w prawie i obowiązku troski o zasady moralne życia publicznego oraz o wartości, które będą kształtować postawy milionów ludzi. Prawo i obowiązek Kościoła, o którym mowa, należy do istoty misji Kościoła, którą w Polsce wypełnia on od zarania swych dziejów, głosząc prawdę o rozumnej naturze człowieka, jego godności i powołaniu. Biskupi podkreślili, przywołując słowa Encykliki *Redemptoris missio* 39: „Kościół proponuje. Niczego nie narzuca. Zwraca się do człowieka w pełnym poszanowaniu jego wolności”²⁵, iż temu zadaniu Kościół pragnie pozostać wierny także w obecnej sytuacji Polski.

W związku z trwającymi dyskusjami, autorzy „Listu” wypowiedzieli się na temat problemu zagwarantowania osobie ludzkiej prawa do życia. Podkreślili stanowczo, iż „Człowiek, jedyna istota, którą Bóg stworzył dla niej samej, ma prawo do ochrony swego życia od chwili poczęcia do naturalnej śmierci”²⁶. Znaczenie prawa do życia trudno przecenić. W przypadku, gdy odmawia się człowiekowi prawa do życia, kwestionuje się w ten sposób jego pozostałe prawa lub przynajmniej prowadzi się do ich ograniczenia. A zatem prawo do życia stanowi podstawę wszystkich praw i fundament demokracji.

Ze względu na fakt, iż człowiek jest istotą społeczną, w Ustawie zasadniczej powinny znaleźć się zapisy gwarantujące ochronę i wsparcie rodziny, która – zgodnie z nauczaniem Kościoła – jest pierwszą i podstawową wspólnotą, w której człowiek przychodzi na świat i się formuje. Konstytucja powinna też chronić małżeństwo, które jest trwałym związkiem kobiety i mężczyzny, a także otaczać opieką macierzyństwo, umożliwiać rodzicom wychowanie dzieci zgodnie z ich przekonaniami oraz zapewniać nauczanie dzieci zgodnie z wolą rodziców²⁷.

W związku z zachodzącymi w naszym kraju przemianami i koniecznością rozwijania nowej wizji Państwa, istnieje konieczność kształtowania świadomości społecznej opartej na zasadach pomocniczości i solidarności. Kardynałowie, ar-

²³ *List Episkopatu Polski w sprawie Konstytucji. Do wiernych Kościoła i wszystkich ludzi dobrej woli*, „L'Osservatore Romano” (wydanie polskie) nr 12 (168) / 1994, s. 48.

²⁴ *List Episkopatu Polski...*, s. 48.

²⁵ Jan Paweł II, *Litterae encyclicae Redemptoris missio*, 7 XII 1990, AAS 83 (1991), 39. Tekst polski: Jan Paweł II, Encyklika *Redemptoris missio*, w: *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, Kraków 2005, s. 509-616.

²⁶ Tamże, s. 49.

²⁷ Por. *List Episkopatu Polski...*, s. 49.

cybiskupi i biskupi polscy przypomnieli nauczanie Kościoła dotyczące tych zasad. Zgodnie z zasadą pomocniczości, „społeczność wyższego rzędu powinna wspierać działania społeczności niższego rzędu, nie pozbawiając jej możliwości realizacji właściwych jej zadań”²⁸. Zasada solidarności natomiast „określa mocną i trwałą wolę angażowania się na rzecz dobra wspólnego w duchu wzajemnej odpowiedzialności za całe społeczeństwo”²⁹.

W nr 7 i 8 omawianego „Listu” Episkopat Polski wskazał na godność osoby ludzkiej jako najwyższą wartość porządku doczesnego. W Konstytucji powinna bowiem znaleźć się gwarancja nienaruszalności godności człowieka inspirowana troską o jego rozwój moralny.

Autorzy „Listu” wspomnieli także bardzo krótko o konieczności odwołania się w Konstytucji do Boga jako Stwórcy wszelkiego ładu, ponieważ – ich zdaniem – prawo Boże zapisane w ludzkim sumieniu ma charakter nadrzędny w stosunku do stanowionych praw ludzkich. Polski ustrojodawca powinien nawiązać do konstytucji wielu demokratycznych państw, które w swoich konstytucjach zawierają tego typu zapisy.

5. KOMUNIKAT Z 275 KONFERENCJI PLENARNEJ EPISKOPATU POLSKI [Z DNIA 16-18 MARCA 1995 R.]

Konferencja Episkopatu Polski wypowiedziała się na temat przyszłej Konstytucji RP w Komunikacie z 275 Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski, która obradowała w dniach 16-18 marca 1995 r. w Warszawie. Kardynałowie, arcybiskupi i biskupi polscy podtrzymali swoje stanowisko zawarte w „Liście Episkopatu Polski w sprawie Konstytucji” z 22 października 1994 r. Zwrócili uwagę na to, że podstawę Konstytucji powinny stanowić trwałe wartości moralne zakorzenione w historii i tradycji narodu „w większości wierzącego i od dziesięciu wieków żyjącego Ewangelią. Dlatego powstaje postulat odwołania się w preambule Ustawy Zasadniczej do Boga jako Najwyższego Autorytetu i ostatecznego Gwaranta wszelkich praw ludzkich”³⁰.

Autorzy komunikatu postulowali także zapisanie w Konstytucji nienaruszalnej godności człowieka. Zapis taki byłby wyrazem troski o życie chronione od chwili poczęcia, a także wyrażałby pragnienie zapewnienia wszechstronnego

²⁸ Tamże, s. 49. Por. także Jan Paweł II, *Litterae encyclicae Sollicitudo rei socialis*, 30 XII 1987, AAS 80 (1988), 38. Tekst polski: Jan Paweł II, Encyklika *Sollicitudo rei socialis*, w: *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, Kraków 2005, s. 433-508.

²⁹ *List Episkopatu Polski...*, s. 49.

³⁰ *Komunikat z 275 Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski*, „L'Osservatore Romano” (wydanie polskie) nr 5 (173) / 1995, s. 47.

rozwoju, troski o poziom duchowy i materialny oraz o wolność każdego człowieka, w tym także o wolność religijną³¹.

6. STANOWISKO KONFERENCJI EPISKOPATU POLSKI W SPRAWIE KONSTYTUCJI RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ [Z 284 KONFERENCJI PLENARNEJ EPISKOPATU POLSKI]

Biskupi zebrani na 284 Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski wypowiedzieli się w sprawie Konstytucji, przypominając słowa napisane w „Liście Episkopatu Polski w sprawie Konstytucji” z 22 października 1994 r.: „Nie jest naszym zamiarem proponowanie szczegółowych rozwiązań konstytucyjnych lub sugerowanie rozstrzygnięć ściśle politycznych. Jako biskupi i obywatele mamy jednak prawo troszczyć się o zasady moralne życia publicznego oraz wartości, które będą kształtować postawy milionów ludzi”³². Jednocześnie opowiedzieli się „za odwołaniem się do Boga w Konstytucji, ponieważ dla ludzi wierzących Bóg jest ostatecznym uzasadnieniem norm moralnych i ładu społecznego, a dla wszystkich gwarantem godności osoby ludzkiej i jej niezbywalnych praw”³³.

Uznając Konstytucję za ustawę zasadniczą w Państwie, autorzy „Stanowiska” zwrócili uwagę na fakt, iż Konstytucja powinna bronić życia osoby ludzkiej jako pierwszej, podstawowej i niezbywalnej wartości. Podkreślili przy tym, iż prawo do życia jest prawem przyrodzonym, a nie prawem pochodzącym z nadania władzy państwowej. W związku z realnym zagrożeniem przyjęcia przez Komisję Konstytucyjną Zgromadzenia Narodowego, a następnie Zgromadzenie Narodowe, Konstytucji, która legalizowałaby zabijanie nie narodzonych lub eutanazję, Biskupi podkreślili, iż „nie zwalnia to nikogo od zachowywania prawa moralnego, które domaga się ochrony życia w każdym indywidualnym przypadku”³⁴.

Kolejnym zagadnieniem, podjętym przez Biskupów w omawianym „Stanowisku”, były konstytucyjne gwarancje praw rodziny i rodziców. Episkopat Polski przypomniał, iż rodzina nie jest wymysłem ludzkim lecz jej istnienie wynika z porządku natury. „Tylko rodzina trwała i monogamiczna, będąca związkiem mężczyzny i kobiety, zapewnia opiekę i wychowanie potomstwa, które ma do takiej opieki przyrodzone prawo”³⁵. Postulaty zrównania wolnych związków z małżeństwem, w tym związków osób tej samej płci, uznać należy za sprzeczne z fundamentalnym prawem Bożym. Rodzicom – z mocy prawa naturalnego –

³¹ Por. tamże, s. 47.

³² *List Episkopatu Polski...*, s. 48.

³³ *Stanowisko Konferencji Episkopatu Polski w sprawie Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej [z 284 Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski]*, „L'Osservatore Romano” (wydanie polskie) nr 11-12 (188) / 1996, s. 53.

³⁴ Tamże.

³⁵ Tamże.

przysługuje prawo do decydowania o treści i kierunkach wychowania moralnego i religijnego, prawo które powinno być potwierdzone w Ustawie zasadniczej.

Formułując powyższe postulaty dotyczące Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, Biskupi wyrazili przekonanie, iż głos Episkopatu jest także głosem zdecydowanej większości społeczeństwa.

7. STANOWISKO RADY STAŁEJ KONFERENCJI EPISKOPATU POLSKI [Z DNIA 13 LUTEGO 1997 R.]

Wypracowany przez Komisję Konstytucyjną Zgromadzenia Narodowego „Projekt Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 16 stycznia 1997 r.” stał się przedmiotem „Stanowiska” Rady Stałej Episkopatu Polski, które zostało przekazane m.in. Prezydentowi RP oraz Marszałkom Sejmu i Senatu³⁶. Biskupi wyrazili zaniepokojenie, podzielane przez wiele środowisk w kraju, iż „Konstytucja, jako podstawowy zbiór praw, na którym ma być zbudowane całe ustawodawstwo nowoczesnego państwa obywatelskiego, nie wróży Polsce dobrej przyszłości, jeżeli będzie dokumentem narzuconym narodowi polskiemu przez większość, wprowadzie formalnie do tego uprawnioną, ale nie uwzględniającą interesów mniejszości”³⁷. Poważne obawy autorów „Stanowiska” budziła zwłaszcza warstwa aksjologiczna przysłej Konstytucji, dlatego też upomnieli się o zapisanie w Ustawie Zasadniczej spraw istotnych dla ludzi wierzących.

Biskupi zwrócili uwagę na konieczność odwołania się do Boga jako do ostatecznego sędziego ludzkich spraw. Projekt przewidywał bowiem, iż Konstytucja będzie najwyższym prawem Rzeczypospolitej Polskiej w sensie absolutnym. Zdaniem autorów „Stanowiska”, „Skutki takiego zapisu są bardzo groźne, zdają się bowiem zezwalać ustawodawcy na stanowienie każdego prawa, nawet jeżeli stoi ono w wyraźnej sprzeczności z naturą i godnością człowieka”³⁸.

W kwestii ochrony życia ludzkiego Rada Stała domagała się „zobowiązania się ze strony państwa do jego ochrony, jako pierwszego i warunkującego inne prawa człowieka.”³⁹ Konieczność powyższej gwarancji wypływała z faktu, iż zaproponowana przez Komisję Konstytucyjną Zgromadzenia Narodowego wizja źródeł prawa prowadziła w konsekwencji do błędnej koncepcji ochrony fundamentalnych praw człowieka, w tym przede wszystkim prawa do życia.

³⁶ Projekt Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 16 stycznia 1997 r. znajduje się m.in. w: *Projekty Konstytucji 1993-1997*, część 2, do druku przygotował R. Chruściak, Warszawa 1997, s. 198-252. Por. W. Kręcisz, W. Orłowski, *Przygotowanie, uchwalenie i ogólna charakterystyka Konstytucji z 1997 r.*, w: *Polskie prawo konstytucyjne*, red. W. Skrzydło, Lublin 2003, s. 98.

³⁷ Rada Stała Konferencji Episkopatu Polski, *[Biskupi polscy w sprawie konstytucji Rzeczypospolitej]* z dnia 13 lutego 1997 r., „Biuletyn KAI” nr 7 (257) z 18 lutego 1997 r., s. 29.

³⁸ Tamże.

³⁹ Tamże.

Możliwość zawarcia małżeństwa „tylko między osobami odmiennej płci, czyli mężczyzną i kobietą, z wszystkimi wynikającymi stąd konsekwencjami dotyczącymi praw rodzicielskich, w tym w sposób szczególnie prawa rodziców do decydowania o kierunku religijnego i moralnego wychowania ich dzieci”⁴⁰, to kolejna sprawa podniesiona przez autorów „Stanowiska”. Konstytucja nie powinna bowiem pozostawiać w tej materii żadnych wątpliwości oraz przenosić ciężaru rozstrzygnięcia przedstawionych powyżej kwestii na akty normatywne niższego rzędu.

W ostatnim fragmencie cytowanego dokumentu, Rada Stała Konferencji Episkopatu Polski opowiedziała się za zapisaniem w przyszłej Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej pojęcia narodu, którego tożsamość wyraża jego historia i kultura. Biskupi podkreślili przy tym, iż postulat ten nie jest sprzeczny z normami prawa międzynarodowego oraz z ustawodawstwem Unii Europejskiej. Dlatego też nie ma sensu rezygnować w akcie nadrzędnym w hierarchii źródeł prawa stanowionego – jakim jest Konstytucja – z wartości, które są drogie wszystkim Polakom.

Na zakończenie biskupi wyrazili głębokie przekonanie, iż Zgromadzenie Narodowe Rzeczypospolitej Polskiej, „stanowiąc ustawę zasadniczą, zechce uwzględnić postulaty podyktowane troską o wspólne dobro naszej Ojczyzny”⁴¹.

8. KOMUNIKAT Z 288 ZEBRANIA PLENARNEGO EPISKOPATU POLSKI [Z DNIA 30 KWIETNIA – 2 MAJA 1997 R.]

288 Zebranie Plenarne Konferencji Episkopatu Polski odbyło się w dniach 30 kwietnia – 2 maja 1997 roku w Warszawie. Podczas zebrania biskupi zajęli jednoznaczne stanowisko w sprawie uchwalonej miesiąc wcześniej (2 kwietnia) Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej⁴². Wskazali na braki w dziedzinie moralnej, pozostawiając jednocześnie decyzję dotyczącą tego, jak głosować w referendum zaplanowanym na 25 maja, sumieniu wiernych.

W „Komunikacie” z obrad biskupi wskazali na wady Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej uchwalonej 2 kwietnia 1997 r. przez Zgromadzenie Narodowe. Zwrócili się do wiernych z pytaniami, czy ich zdaniem ważne dla katolików zagadnienia znalazły wystarczającą ochronę. Do kwestii budzących wątpliwości autorzy Komunikatu zaliczyli m.in. sprawę ochrony życia, prawo rodziców do wychowania dzieci, kwestie tożsamości i tradycji narodowej oraz suwerenności kraju. Warto podkreślić – na co zwrócił uwagę bp T. Pieronek – iż krytykę Kon-

⁴⁰ Tamże.

⁴¹ Tamże.

⁴² *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.*, Dz. U. Nr 78, poz. 483 ze zm.

stytucji Konferencja Episkopatu Polski przeprowadziła w formie pytań i w sposób niepolityczny, podnosząc kwestie, które budziły zastrzeżenia moralne⁴³.

„Największe zastrzeżenia Kościoła – powiedział w rozmowie z KAI abp H. Muszyński – budzi fakt, że konstytucja nie określa w jasny sposób źródeł wartości uniwersalnych, o jakich jest tam mowa”⁴⁴. Abp Muszyński skrytykował przede wszystkim treść preambuły, w której zapisano możliwość wywodzenia wartości uniwersalnych od Boga i innych źródeł, które przez twórców Konstytucji nie zostały określone. Zdaniem Arcybiskupa „Nie można przeciwstawiać odpowiedzialności przed Bogiem odpowiedzialności przed własnym sumieniem (...). Sugeruje się w ten sposób, że jedni odpowiedzialni są przed Bogiem, inni natomiast przed sumieniem”⁴⁵.

„Uwzględniając historyczne znaczenie tego aktu – napisali biskupi w „Komunikacie” – wzywamy wszystkich do podjęcia w sumieniu decyzji wyrażającej odpowiedzialność przed Bogiem i historią, ponieważ tekst Konstytucji budzi poważne zastrzeżenia moralne”⁴⁶.

9. ZAKOŃCZENIE

Zaangażowanie Episkopatu Polskiego w proces tworzenia Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej nie może budzić zdziwienia. Wynika wprost z realizacji dokumentów Soboru Watykańskiego II, a zwłaszcza Konstytucji duszpasterskiej o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes*, w której (nr 76) Ojcowie Soboru sformułowali m.in. zasadę współpracy Kościoła i wspólnoty politycznej dla dobra wspólnego osoby ludzkiej.

Troska o człowieka, właściwy ład moralny w państwie oraz poszanowanie podstawowych wartości, to powody, dla których Episkopat Polski zaangażował się w proces tworzenia Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 roku. Episkopat nie sformułował jednak jednego stanowiska w sprawie aksjologii Konstytucji Rzeczypospolitej, ale wielokrotnie – w zależności od potrzeb i sytuacji – wypowiadał się na temat Ustawy zasadniczej. Świadczą o tym zaprezentowane i przeanalizowane dokumenty: Stanowisko w sprawie założeń aksjologicznych z 16 czerwca 1990 r., Projekt zapisu do Konstytucji z 6 lipca 1990 r., List Episkopatu Polski w sprawie Konstytucji z 22 października 1994 r., Komunikat z 275. Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski z 16-18 marca 1995 r., Sta-

⁴³ Por. 288 Zebranie Plenarne Konferencji Episkopatu Polski [AW, GP (KAI)], „Biuletyn KAI” 18 (268) z 6 maja 1997 r., s. 2.

⁴⁴ Konferencja Episkopatu Polski wypowiedziała się w sprawie konstytucji [MP (KAI)], „Biuletyn KAI” 18 (268) z 6 maja 1997 r., s. 1.

⁴⁵ Tamże.

⁴⁶ Komunikat z 288 Zebrania Plenarnego Konferencji Episkopatu Polski, „L’ Osservatore Romano” (wydanie polskie) 6 (193)/1997, s. 57.

nowisko Konferencji Episkopatu Polski w sprawie Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, Stanowisko Rady Stałej Konferencji Episkopatu Polski z 13 lutego 1997 r. i Komunikat z 288 Zebrania Plenarnego Episkopatu Polski z 30 kwietnia – 2 maja 1997 r. Dokumenty te zawierają bardzo różne postulaty dotyczące aksjologii Ustawy zasadniczej, które stanowią materię konstytucyjną: *invocatio Dei*, ochrona małżeństwa i rodziny, wartości fundamentalne (godność, wolność równość), ochrona ludzkiego życia od poczęcia do naturalnej śmierci oraz wolność sumienia i religii.

Analiza postulatów Kościoła Katolickiego, dotyczących aksjologii Konstytucji RP, formułowanych przez Episkopat, wskazuje, iż wiele z nich zostało uwzględnionych przez twórców Ustawy zasadniczej.

W pierwszym zdaniu Preambuły do Konstytucji, która nie rozpoczyna się od *invocatio Dei*, jak postulował Episkopat Polski, znalazły się następujące sformułowania: „...my, Naród Polski – wszyscy obywatele Rzeczypospolitej, zarówno wierzący w Boga będącego źródłem prawdy, sprawiedliwości, dobra i piękna, jak i nie podzielający tej wiary...”, „...wdzięczni naszym przodkom (...) za kulturę zakorzenioną w chrześcijańskim dziedzictwie Narodu i ogólnoludzkich wartościach...”, „...w poczuciu odpowiedzialności przed Bogiem lub przed własnym sumieniem...”. Zdanie drugie Preambuły brzmi następująco: „Wszystkich, którzy dla dobra Trzeciej Rzeczypospolitej tę Konstytucję będą stosowali, wzywamy, aby czynili to dbając o zachowanie przyrodzonej godności człowieka, jego prawa do wolności i obowiązku solidarności z innymi, a poszanowanie tych zasad mieli za niewzruszoną podstawę Rzeczypospolitej Polskiej”.

W rozdziale pierwszym Konstytucji, wśród zasad ustrojowych, znajduje się art. 18, w którym zagwarantowano, iż „Małżeństwo jako związek kobiety i mężczyzny, rodzina, macierzyństwo i rodzicielstwo znajdują się pod ochroną i opieką Rzeczypospolitej Polskiej.”

W rozdziale drugim ustrojodawca dał wyraz personalistycznej wizji człowieka, m.in. poprzez oparcie katalogu wolności, praw i obowiązków człowieka i obywatela na przyrodzonej godności człowieka (art. 30), wolności (art. 31) i równości (art. 32) oraz poprzez wyróżnienie wolności i praw osobistych, politycznych i społecznych. Z art. 30 wynika, iż „Przyrodzona i niezbywalna godność człowieka stanowi źródło wolności i praw człowieka i obywatela. Jest ona niezbywalna, a jej poszanowanie i ochrona jest obowiązkiem władz publicznych”. Komisja Konstytucyjna Zgromadzenia Narodowego, opierając się na Europejskiej Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności oraz postulatami Episkopatu Polski, zagwarantowała w art. 53 wolność sumienia i religii oraz w art. 48 prawo rodziców do moralnego i religijnego wychowania dzieci. Art. 53 ust. 1 Konstytucji brzmi następująco: „Każdy ma prawo do wolności sumienia i religii”. Art. 48 ust. 1 natomiast: „Rodzice ma ją prawo do wychowania dzieci zgodnie z własnymi przekonaniem. Wychowanie to powinno uwzględniać sto-

pień dojrzałości dziecka, a także wolność jego sumienia i wyznania oraz jego przekonania”.

THE AXIOLOGY OF THE CONSTITUTION OF THE REPUBLIC OF POLAND
IN THE POSTULATES OF THE POLISH EPISCOPATE

Summary

The tenth anniversary of adopting the Constitution of the Republic of Poland on 2nd April 1997 became an opportunity to reflect on the system of the state, functioning of its institutions and the status of the individual. The subject literature hardly ever tackles the topic of values that the state constitutional system is based on. Furthermore, there are no studies devoted to The axiology of the Constitution of the Republic of Poland in postulates of the Polish Episcopate.

The present study aims to present and analyze the postulates of the Polish Episcopate which concern the axiology of the Constitution of the Republic of Poland. The postulates were voiced in the form of official standpoints, letters to the congregation and communiqués from plenary sessions of the Polish Episcopate Conference and meetings of the Stable Council.

Nota o Autorze: PAWEŁ SOBCZYK – dr nauk prawnych, adiunkt w Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego oraz w Wyższej Szkole Menedżerskiej w Warszawie. Zainteresowania naukowe: prawo konstytucyjne i wyznaniowe, a zwłaszcza status jednostki w państwie oraz relacje państwo – Kościół

Słowa kluczowe: Konstytucja, aksjologia, wolność religijna, Episkopat Polski, Kościół Katolicki